

Bilinen En Eski Harita Türkiye’de

18. yüzyıl ortalarında başlayan arkeolojik kazılarla ulaşılan tarihi materyaller arasında bilim çevrelerince “en eskiler” kategorisinde değerlendirilen bazı haritalar yer alıyor. Kronolojik sıralandırmaya göre bunlardan en eski olanı Türkiye’de. Neolitik devir Çatalhöyük şehir haritası olan bu yapıtı, Mezopotamya ve diğer bölgelerde bulunan haritalar takip ediyor.

Üstteki fotoğraf, haritanın Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen parçalarını gösteriyor. Alttaki harita çizimi ise kazıda haritayı bulan Prof. Mellaart’ın kendisine ait.

Haritalık temel olarak, belli bir yeryüzü bölgesinin bir ya da birden çok özelliğiyle birlikte bir zemin üzerine, basit resimler, simgesel işaretler ve yazılarla o bölgeyi yansıtmak biçiminde çizilmesi anlamına geliyor. Harita kelimesinin kökeni Arapça. Arapça “doğradı”, “sıyırdı”, “tornaladı” anlamlarına gelen “harata” fiili ile “kılavuz” ve “delil” kelimelerinin karşılığı olan “harit”in zaman içinde biraraya gelmesinden oluşmuş.

Haritacılığın insanın hayatta kalmasını destekleyen bir etkinlik olduğu düşünülürse, haritacılığın başlangıcı ve gelişiminin insanoğlunun tarihiyle paralel gittiği söylenebilir. Gerçekten de “insan neden harita çizer” sorusunun cevabını arayan bilim insanlarının araştırmaları, haritacılığın evrensel anlamda çevresel bir davranış biçimi olduğunu ortaya koyuyor. Öyle ki insanın üzerinde bulunduğu çevreyi ya da coğrafyayı belirleme güdüsü olarak harita çizme, tıpkı konuşma gibi doğal, kendiliğinden bir yetenek, bir tavır olmalı. Her çağda ve her kültürde var olmasının sebebi ise haritanın insanın içinde bulunduğu coğrafyada varlığını sürdürmesini sağlayan etmenler (örneğin beslenme, barınma, savunma) ile kendisi arasında kolaylaştırıcı bir ilişki kurmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında ilk insanların mağara duvarlarına çizdiği, buldukları çevrenin tipik özelliklerini yansıtan bazı resimler dahi ilk haritacılık deneyimleri olarak değerlendirilebilir. Bilinen en eski haritalar kâğıdın Çinlilerce bulunmasına (MS 104) değin taş, kemik, kil tablet, papirüs, metal ve deri gibi malzemelerin yüzeylerine çizildi.

Bilim insanlarının tespitlerine göre, insanın dünyadaki serüveni yaklaşık 20 milyon yılı buluyor. Bununla beraber, bilinen en eski mağara resmi günümüzden 30.000 yıl öncesine tarihlendirilmiş. Doğrudan haritacılığı çağrıştıran buluntular son 15.000 yıla kadar uzanıyor. Dolayısıyla yazının bulunmasına göre belirlenmiş olan “tarihöncesi devirler” ifadesi haritacılık söz konusu olduğunda pek bir anlam taşımıyor. Bununla beraber bir haritanın üzerinde ya da yakınında haritaya ilişkin okunabilir yazılar olması onun anlaşılmasını sağlayacağı için son derece önemli.

Diğer yandan ilk kez Sümer tapınaklarında kullanılan yazının ortaya çıkması, bilim çevrelerince MÖ 3500'lere yani günümüzden yaklaşık 5500 yıl öncesine tarihlendiriliyor. Bu bağlamda, ilk haritacılık örneklerinin Mezopotamya coğrafyasında bulunmuş olması da akla yatkın. Ancak insanoğlunun bir tür çevresel refleksi olarak değerlendirilebilecek haritacılığa ilişkin arkeolojik kanıtlara ulaşmanın

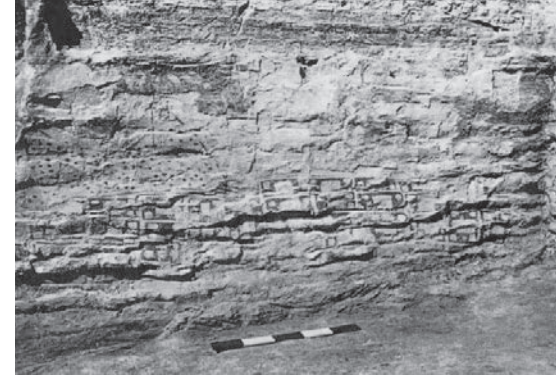
doğası, yazıyı kullanan toplumların kronolojisiyle paralel gitmeyebiliyor. Yani yapılan kazılarda yazı kullandığı bilinen eski medeniyetlerin yerleşimlerinde ulaşılan bir harita için kullanılan “en eski” unvanı, çok daha eski ve henüz yazı kullanmaya başlamamış bir toplumun yaşadığı bir başka coğrafyada daha sonra keşfedilen bir haritaya geçebiliyor. Kuzey Mezopotamya'daki Yorgan Tepede 1930'da bulunup MÖ 2300'lere tarihlendirilen ve on yıllarca dünyanın en eski haritası unvanını taşıyan Babil haritasının akıbeti, bunun en güzel örneği. Yorgan Tepe Babil haritası, 1963'te Çatalhöyük şehir haritasının ortaya çıkarılıp MÖ 6500'lere tarihlendirilmesiyle ikinci en eski harita oldu. Elbette ki bu yarın, Mezopotamya'da ya da başka yerlerde, Çatalhöyük'te keşfedilen “dünyanın en eski haritasından” daha da eskiye tarihlendirilecek bir harita bulunmayacağı anlamına gelmiyor. Ancak günümüz bilimsel koşullarında bilinen en eski harita, Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarında bir Cilalı Taş Devri (Neolitik) yerleşimi olan Çatalhöyük'e ait.

Çatalhöyük Haritası

2012 yazında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilen Çatalhöyük, tarihteki ilk toplu yerleşim bölgelerinden biri. Çatalhöyük'te 1963 yılında İngiliz arkeolog J. Mellaart tarafından yürütülen kazılarda, şehrin 7. katmanındaki mabedin duvarına çizilmiş bir resme rastlandı. 2,75 cm uzunluğundaki resimde, birbirine bitişik halde ve değişik boyutlarda 80 kadar ev, höyüğün tepesine doğru sıralanmıştı. Tepeden bakışla çizilen evlerin kısmen değişiklik gösteren iç planları dahi resimde yer alıyordu.

Şehrin üstünde iki zirveli bir dağ yükseliyordu. Dağların daha yüksek olanının zirvesine volkanik patlamayı andıran değişik yönde ve uzunlukta çizgiler çizilmişti. Mellaart'a göre bu duvar resmi, bitişik nizam, üstten girişli evleriyle ve şehirden gözlenebilen volkanik Hasan Dağı'yla Çatalhöyük şehrinin bir haritasıydı. Haritanın bulunduğu yerde fotoğrafları çekildi ve Mellaart tarafından bir krokisi çizil-

di. Daha sonra dört parça halinde yerinden söküldü ve Ankara'ya taşındı. Harita karbon 14 yöntemiyle MÖ 6500 civarına tarihlendirildi. Profesör Mellaart'ın yaptığı bilimsel yayınlarla 1964'te dünyanın bilinen en eski haritası ilan edilen Çatalhöyük Haritası, Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergileniyor.

Çatalhöyük Haritası'nın henüz yerinden sökülmemiş hali

Maykop Haritası

Karadeniz'in kuzeydoğusunda, Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Adige Cumhuriyeti'nin başkenti Maykop'taki bir kurganda 1897 yılında kazılar yapıldı. Rus arkeolog N. Veselovsky'nin yürüttüğü kazılar sonucunda yaklaşık MÖ 3000 yılına tarihlendirilen altın ve gümüş eşyalar bulundu. Bunlar arasındaki bir gümüş vazoya üzerine kazıma yöntemiyle çizilmiş resim-harita merak uyandırmıştı. Vazonun boyun kısmına gelen kısmında zaman zaman sivrilip zirve yapan üç sıradağ yer alıyor.

Maykop vazosu

Maykop vazosunun üzerine kazınan haritanın çizimi

Dağların hemen altından çıkan ipe benzer iki hat kıvrılarak, göl ya da deniz olma ihtimali olan yuvarlak bir alanda birleşiyor. Nehirleri simgelediği düşünülen hatların etrafında ağaçlar ve çeşitli hayvanlar çizili. Yüksekliği 9,6 cm olan vazodaki çizimlerin kurganın etrafındaki bölgeyi yansıttığı tahmin edilmiş. Buradan hareketle de haritada yer alan dağların Kafkaslar olduğu düşünülmüş. Maykop Vazosu, Rusya'daki St. Petersburg Devlet Müzesi'nde sergileniyor.

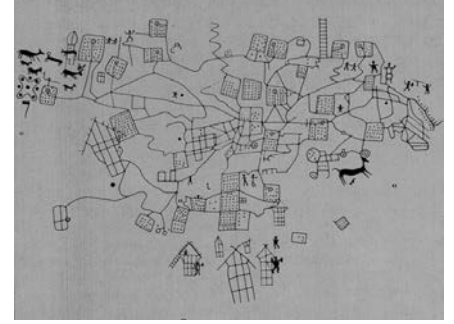
Bedolina (Valcomonica) Haritası

İtalya'nın kuzeyindeki Valcomonica'daki kaya resimleri ilk kez 1932'de yayımlanan bir bilimsel makaleyle duyuruldu. Bölgedeki büyük bir kayaya (4,1 x 2,3 metre) oyularak çizilen harita, MÖ 2500 civarına tarihlendirilmiştir. Haritanın orta kısmında kare, dikdörtgen ve ovalimsi alanlar zikzak sayılabilecek çizgilerle birbirleriyle birleştirilmiş durumda. Çevrelerinde ise birkaç katlı, çatılı evleri andıran yapılar ve bir merdiven figürü yer alıyor. Bu alanlar etrafında insan ve hayvan figürlerine de yer verilmiş. Bilim çevrelerince yapılan yorumlarda bu karmaşık çizgilerin, Bronz Çağı'nda o bölgede toplu halde yaşayan insanların bir tehlike anında takip edeceği yolları ya da su kaynaklarını, kanalları ve tarlaları gösterdiği ileri sürülmüş.

Babil, Yorgan Tepe Haritası

Gasur şehri kalıntıları, Kuzey Mezopotamya'da, Babil'e yaklaşık 300 km. uzaktaki Kerkük yakınlarındaki Yorgan Tepede bulunuyor. Harvard Üniversitesi'nin 1930'da Gasur şehrinde yaptığı arkeolojik kazılarda avuç içi büyüklüğünde (6,8 x 7,6 cm) bir kil tablet bulundu. Akad Devleti'nin Sargon krallığı dönemine, MÖ 2300'le-

Aşağıdaki çizim Bedolina Haritası'ndaki ayrıntıları yansıtıyor. Çizimin altında haritanın kendisi görülüyor.

Nippur Haritası

Günümüzde Bağdat'ın 160 km güneydoğusunda yer alan Sümer şehri Nippur'da Pennsylvania Üniversitesi'nin yaptığı ilk kazı, 1888 yılında Osmanlı Devleti'nin izniyle başladı. İki yıl devam eden kazılar ressam ve arkeolog Osman Hamdi Bey gözetiminde yapıldı ve Osman Hamdi Bey'in 1903 tarihli "Nippur Tapınak Sarayı Kazısı" isimli resmiyle tuvale de yansıdı.

Sümerlerin başkenti ve kutsal merkezi Nippur'da 1899'da gün yüzüne çıkarılan çivi yazı on binlerce kil tablet arasında, şehir haritasını gösteren bir tablete rastlandı. 21 x 18 cm ebatlarındaki tablet üzerine çizilmiş harita MÖ 1500'lere tarihlendirildi. Haritanın üzerinde Fırat Nehri, kanallar, şehrin surları ve yedi kapısı, tapınaklar, şehir bahçeleri gibi yerler çizilmiştir. Haritayı çizen bilim insanı-sanatçı her bir yerin yanına Sümerce

denize dökülen Fırat nehri ya da Zagros ve Lübnan dağları arasından Harran vadisinde akan başka bir nehir kolu olabileceği görüşünde. Ayrıca haritayı çizen bilim insanı-sanatçı, dünya haritacılık tarihinde bir ilk olarak haritasının altına "batı", üstüne "doğu", soluna da "kuzey" yazarak yön de belirlemiştir. Yani Babil Yorgan Tepe Haritası bilinen ilk yönlendirme örneği. Elimizdeki bilgilere göre harita Irak'taki Bağdat müzesindedir.

Osman Hamdi Bey'in "Nippur Tapınak Sarayı Kazısı" tablosu

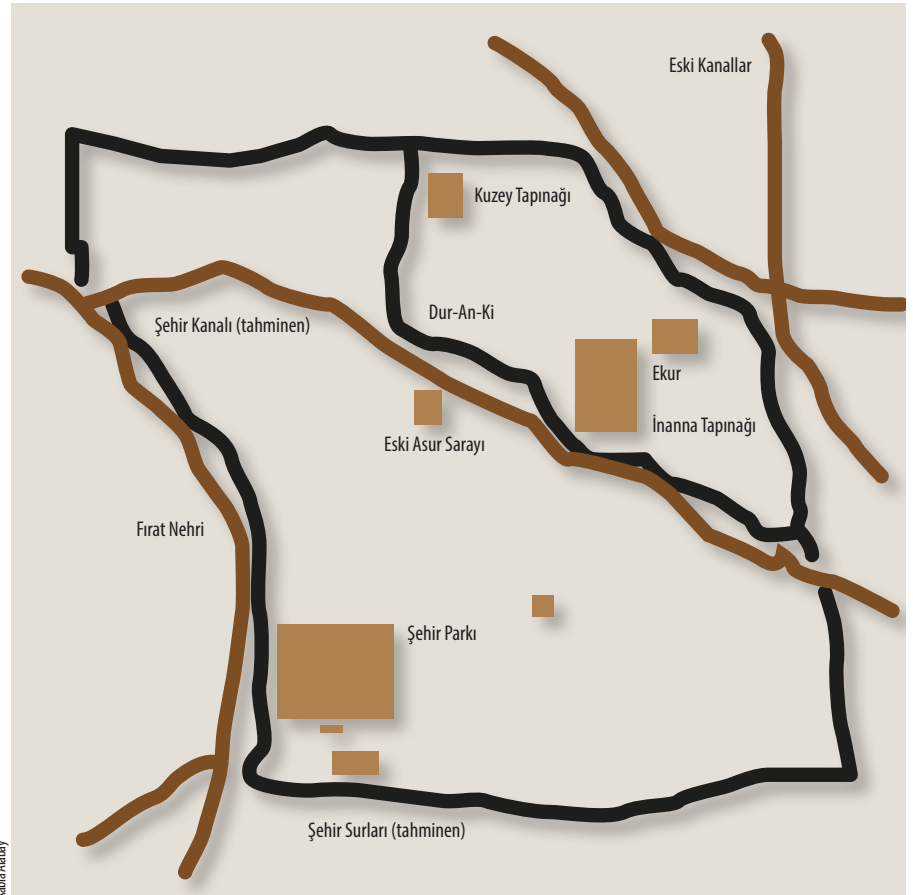
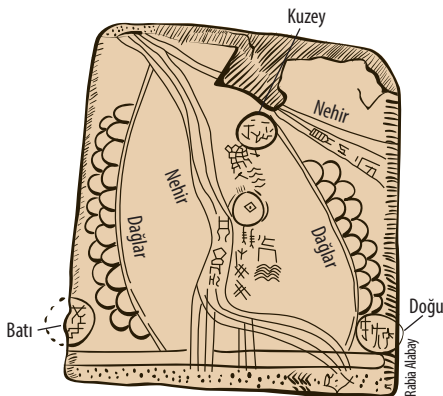

re tarihlendirilen tabletin üzerine çizilmiş resim-haritanın üzerinde, bölgenin bazı özelliklerini anlatan yazılar ve yer adları da yer alıyor. Haritanın ortasında resmedilen çevrili arazi 12 hektar (354 iku) ve sahibinin adı olan Azala haritanın üzerine yazılmış. Bunların dışında tabletin sol altında "Mashkan-dur-ibla" ifadesi yer alıyor. Bölgedeki başka kazılarda bulunan metinlerden, bu ifadenin bir yer adı olduğu anlaşılmış. İki yanı sıradağlarla çevrili bölgenin ortasından akan nehir ya da kanal, tabletin sonuna doğru üçe ayrılıyor.

Kırıklar nedeniyle tabletin üzerindeki yazıların tümü okunamadığı için haritanın tam olarak nereyi tasvir ettiği anlaşılmıyor. Ancak bilim insanları haritanın Yorgan Tepe çevresindeki Gasur şehrini yansıttığı görüşünde. Akan suyun nehir mi yoksa kanal mı olduğu tartışmalı. Bununla beraber, nehir olduğunu savunan çevreler bu suyun, Kuzey Mezopotamya'da delta oluşturup üçe ayrılarak bir göle ya da

Babil Yorgan Tepe Haritası (üstte)
Altındaki çizimde haritadaki ayrıntılar gösteriliyor.

Nippur Haritası'nın ayrıntılı çizimi. Haritanın kendisi arka sayfada.

Nippur Haritası'nın çizildiği kil tablet

ya da Akadca isimlerini yazmış ve haritanın yönlerini de belirtmiş. Bilim çevreleri şehir planının gerçeğe uygun ölçeklendirildiğini kabul ediyor. Haritanın dünyaya duyurulması, kazıya başkanlık eden

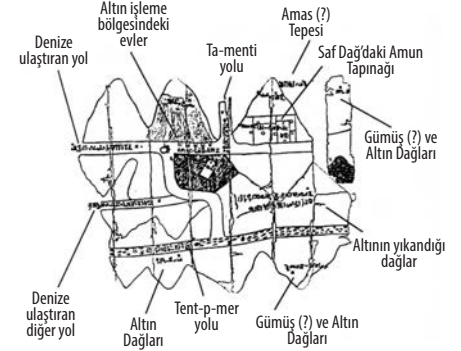
Hermann Hilprecht'in kazı buluntularına ilişkin "Explorations in Bible Lands during the 19th Century" (19. Yüzyıl Boyunca Kutsal Kitap Topraklarında İncelemeler) isimli yayınıyla 1903'te gerçekleşti. Nippur Şehir Haritası, Almanyadaki Friedrich-Schiller Üniversitesi'nde bulunan Hilprecht Koleksiyonu'nda sergileniyor.

Mısır Torino (Turin) Papirüsü

Günümüzde İtalya'nın Torino şehrindeki Mısır Müzesi'nde sergilenen harita, 1820 yılında İtalyan asıllı Fransız diplomat B. Drovetti tarafından bulundu. Bilim çevrelerince bilinen en eski jeolojik harita olarak kabul ediliyor.

Mısır Torino (Turin) Papirüsü'nün sergilediği müzede çekilmiş bir fotoğrafı (altta). Sağdaki çizim, haritanın üzerindeki yazıları ve resimleri açıklıyor.

Mısır'ın Doğu Çölü'nde yer alan Hamamat Vadisi'nin topografik ve jeolojik özelliklerini gösteren harita bir papirüs üzerine çizilmiş. Boyu 41 cm, eni 2,82 m olan papirüs büyük ölçüde zarar görmüş ve parçalanmış. Dolayısıyla yer yer eksik. Bu nedenle haritanın bütünüyle nereleri gösterdiği bilinmiyor. Elde kalan parçaların görece eksiksiz kısımlarına göre, haritada hiyeroglif yazıyla yerler ve yollar belirtil-

miş. Bunlar arasında “denize götüren yol”, “altın dağları”, “altın işleme evleri” gibi ifadeler var. İtalya'nın Torino şehrindeki Mısır Müzesi'nde sergilenmekte olan Torino Papirüsü IV. Ramses'in hüküm sürdüğü MÖ 1151-1145 yıllarına tarihlendirilmiştir.

Babil Dünya Haritası

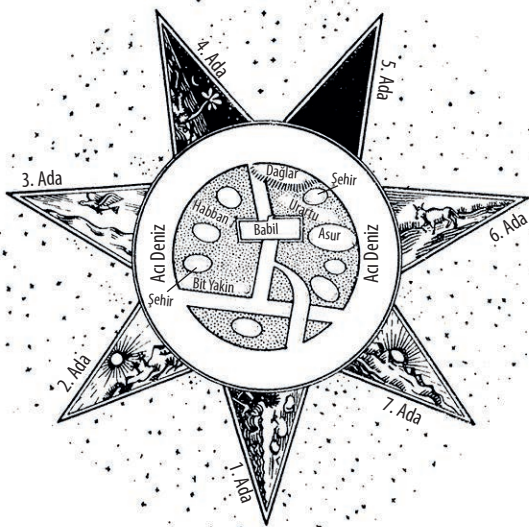
İngiltere'deki British Museum'da sergilenmekte olan Babil Dünya Haritası MÖ 600'lere tarihlendirilmiş olsa da kendinden daha eski haritalardan daha meşhur. Bunun sebebi bilinen ilk dünya haritası olması. Haritanın ne zaman ve kimler tarafından ortaya çıkarıldığı bilgisi kaynaklarda yer almıyor.

Babil Dünya haritası 12,5 x 8 cm ebatlarında bir kil tablet üzerine yuvarlak ve düz planlı olarak çizilmiştir. İç içe iki çemberden oluşan haritanın iç çemberinde dünya haritası yer alıyor. İkinci çember ise “acı deniz” ismiyle tanımlanan okyanusu simgeliyor. Haritada Babil ülkesi merkeze alınmış. Çemberin ortasının biraz üzerinde yatay bir dikdörtgen biçiminde çizilen Babil ülkesinin etrafında, küçük yuvarlaklarla işaretlenen şehir devletler var. Bunlardan bazıları isimlendirilmiş: Asur, Elam (haritada Habban) ve Urartu gibi. Bazıları ise sadece “şehir” olarak tanımlanmış. İç çemberin üst sınırında yer alan dağların (kaynaklara göre Zagros Dağları) hemen altından paralel iki çizgi halinde büyük bir nehir akıyor. İsmi belirtilmese de nehir Fırat'ı simgeliyor. Nehir, Babil'in ortasını aşmış çemberin alt kısmındaki dikdörtgenle gösterilen bir bataklığa dökülüyor. Bataklığın sol üstündeki topraklar “Bit Yakın” olarak tanımlanmış. İlk çemberle ikincisi arasında kalan bölge, Babil dünyasını bütünüyle kuşatan okyanusu gösteriyor.

Kil tablet üzerine çizilmiş Babil Dünya Haritası

Haritanın hemen üstünde ve tabletin arka yüzündeki çivi yazılarında Babil dünyasına ait bazı bilgiler yer alıyor. Ön yüzde çeşitli şehir ve yer isimlerinden söz edilmiş. Arka yüzde okyanusun çevresinde çizilmiş olan (üçü gözlenebilir, dördü kırılmış durumda) Yedi Ada'ya ilişkin bilgiler yer alıyor: Örneğin adaların tümünün Babil'e olan uzaklığı eşittir, Okyanusun ötesindeki yerlerde efsanevi canavarlar yaşamaktadır ve bu adalardan beşincisi (en üst noktada olan) “güneşin görünmediği yer”dir.

Babil Dünya Haritası'nın tabletin üst ve arkasındaki metinlere göre hazırlanmış çizimi

Kaynaklar

- Harwood, J., *100 MapsthatChanges the World*, StuiikPublishers, 2006.
- Millard, A. R., “Cartography in the Ancient Near East”, *The History of Cartography*, Cilt I, University of Chicago Press Books, 1987.
- Harrell, J. A. ve Brown, V. M., “The World's Oldest Surviving Geological Map: The 1150 B.C. Turin Papyrus from Egypt”, *The Journal of Geology*, Cilt 100, Sayı 1, 1992.
- http://www.arts.ucsb.edu/faculty/reese/classes/papermaking/Dard%20Hunter_%20Ts%27ai%20Lun.pdf
- http://www.ipst.gatech.edu/amp/collection/museum_invention_paper.htm
- <http://www.biologie.uni-hamburg.de/b-online/library/history/tsailun.html>
- <http://www.infoukes.com/history/inventions/>
- <http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1405.pdf>
- <http://www.yildiz.edu.tr/~gokgoz/karto-ders-notlari/bolum-2.pdf>
- http://www.geography.humanity.ankara.edu.tr/ders_notu/COG120_2.pdf
- <http://www.catalhoyuk.com/>
- http://www.naturalhistorymag.com/htmlsite/master.html?http://www.naturalhistorymag.com/htmlsite/0606/0606_feature.html
- http://www.hermitagemuseum.org/html_En/03/hm3_2_3a.html
- http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/volltexte/2010/512/pdf/11_04_alexander_bedolina.pdf
- http://www.archeocamuni.it/seradinabedolina_en.html
- <http://www.vallecamonicaunesco.it/parco-seradina-bedolina.php?lang=en>
- <http://www.solakkedi.com/haritalar/mezopotamya/mezopotamya.html>
- <http://www.historyfiles.co.uk/KingListsMidEast/MesopotamiaNippur.htm>
- <http://oi.uchicago.edu/research/projects/nip/>
- <http://toplumvetarih.blogcu.com/i-o-1500-lerde-nippur/596528>
- http://cartographic-images.net/101_Mesopotamian_City_Plan_Nippur.html
- http://www.ancient-egypt.co.uk/deir%20el%20medina/pages/deir_el_medina_documents.htm
- http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/m/m/map_of_the_world.aspx
- <http://www.armenica.org/cgi-bin/armenica.cgi?i=1=3==Historical%20maps==1=3=AAA>